

УДК 78.071(477)

ВІКТОР САМОХВАЛОВ

НЕЗАБУТНІ КОЛЕГИ, ДРУЗИ...

Розглянуто діяльність провідних постатей професорсько-викладацького складу кафедри теорії музики Київської консерваторії/Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського періоду кінця 1950-х – початку 2000-х рр. Виходячи з принципової методологічної настанови про те, що історію вищої національної музичної освіти творили сотні високопрофесійних фахівців різних професій, різних національностей і рівня музичного обдарування, доведено, що серед них були не тільки видатні фундатори музичного мистецтва і науки, а й «рядові» викладачі. Без них неможливо уявити функціонування складного навчально-освітнього процесу, виховання високопрофесійних музикантів різних спеціальностей. Спираючись на біографічний метод, показано багатогранність творчих постатей музикознавців-теоретиків В. Кучерова, В. Матвієнка, Г. Виноградова, які зробили вагомий внесок у підготовку не тільки фахівців-музикознавців, а й кількох поколінь композиторів, фольклористів, музикантів-виконавців. Залучено маловідомі чи призабуті факти, архівні матеріали, пов'язані з життєдіяльністю В. Кучерова, В. Матвієнка, Г. Виноградова, в яких розкриваються не тільки їхні неповторні індивідуальності, а й важливі сторінки історії розвитку Київської музикознавчої школи. Розкрито багатогранність, неординарність цих постатей. Актуалізовано значення викладацької, науково-методичної, дослідницької спадщини В. Кучерова, В. Матвієнка, Г. Виноградова, що не втрачає свого значення у нашому сьогоденні.

Ключові слова: неординарні постаті музикознавців-теоретиків, освітній процес, теорія музики, В. Кучеров, В. Матвієнко, Г. Виноградов.

Славу таких навчальних закладів, як Національна музична академія України імені П. І. Чайковського, становлять не тільки «зірки». За 100 років існування нашого вишу, його історію творили сотні високопрофесійних фахівців різних професій, різних національностей і рівня музичного обдарування. Не всі були фундаторами мистецтва, науки, але для

© Самохвалов В. Я.

нормального існування складної установи потрібні не тільки «полководці», а і рядові «солдати». Без них неможливо уявити усіх деталей складного навчального процесу. Це велика армія і ми маємо про це пам'ятати.

У кожного з нас були друзі, колеги, яких вже нема серед нас, але майже кожен з них живе в нашій пам'яті, серцях, та й у нашій конкретній роботі. Хотілося б згадати найбільш близьких до автора цих рядків – Володимира Матвієнка, Валентина Кучерова, Гліба Виноградова...

МАТВІЄНКО ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

Музиканти середнього покоління (музикознавці, композитори, виконавці), які студентами вивчали курс народної творчості, фольклор (і не тільки український), добре пам'ятають неординарність особистості Володимира Олександровича Матвієнка. Ставлення до нього колег, знайомих, друзів було дуже неоднорідним як до більшості своєрідних, несхожих на звичайного обивателя, людей.

Незважаючи на те, що Володимир Олександрович багато років був завідувачем кабінету народної творчості і службові обов'язки, здавалося б, обмежували чи спрямовували його виробничі зацікавлення, він був всебічно зацікавленою людиною. Дуже розмаїтим було коло оточуючих його людей. В. Матвієнка приваблювали найрізноманітніші явища життя, оригінальним були його життєвий побут і мислення.

Володимир Олександрович народився 6 січня 1935 року в Києві. Його батько, Матвієнко Олександр Григорійович, працював у Київському інституті інженерів цивільної авіації, викладав дисципліни з організації складної системи цивільного повітряного флоту. Мати, Губіна Марія Михайлівна, медик, працювала шкільним лікарем в музичній спеціальній школі-десятирічці ім. М. Лисенка. До війни 1941–1945 років родина жила в Німеччині, де батько обіймав посади у різних офіційних установах СРСР. На початку війни після складних переїздів з території ворожої держави, родина евакуювалася

до м. Черджоу. Після війни вчився спочатку у загальноосвітній, потім – у музичній школі ім. М. Лисенка. Навчався гри на фортепіано, віолончелі, на музично-теоретичному відділенні. Школу закінчив 1952 року з відзнакою і вступив до Київської консерваторії імені П. І. Чайковського на історико-теоретичний факультет. Тут відбулося знайомство автора статті з Володимиром Олександровичем. Вчився він добре, спеціалізувався у проф. Аерової Ф. І. і закінчив навчальний заклад, захистивши дипломну роботу на тему «Про деякі питання сучасної системи темперації». З 1960 року був аспірантом Інституту фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського як фольклорист. Закінчивши аспірантуру, там же працював старшим лаборантом, молодшим науковим співробітником.

Ще в аспірантурі розпочалась його активна діяльність як професійного фольклориста і науковця у сфері музичного фольклору. З 1962 р. він очолював кабінет народної творчості в Київській консерваторії, викладав курс народної творчості. Протягом останніх років працював як спеціаліст з фольклору в Народному хорі ім. Г. Верьовки. Читав лекції з різних питань музичного фольклору у Державному університеті ім. Т. Г. Шевченка.

Педагогічну роботу поєднував із збиранням пісенного фольклору. Подвижництвом слід назвати його діяльність у фольклорних експедиціях, де збиралась, вивчалась, друкувалась невмируща народна традиція. У складі колективних експедицій за участю відомих фольклористів (Л. Яценка, А. Гуменюка, О. Правдюка й інш.) з Інституту фольклору та етнографії АН України він об'їздив і дослідив усю Україну. Автор статті також брав участь у деяких експедиціях. Збирали не тільки український фольклор, а й творчість інших національностей, які населяють Україну.

Спільно з Володимиром ми записали 216 болгарських народних мелодій (пісенних і танцювальних) в районах Азовського моря, де здавна живуть болгари (особливо в с. Преслав у Ногайських степах). Такі ж завдання від Академії наук виконували і в Білорусії, в Західній Україні.

Працюючи з ним, завжди помічав його різноманітні навички й прийоми діяльності професіонала-фольклориста, досвідченого й талановитого вченого. Володіючи абсолютним слухом й музичною пам'яттю, він сформував свої методи фіксації музичного матеріалу часто у некомфортних польових умовах спілкування з виконавцями пісень – вдома, на природі, бувало й не за дуже «ласкавій» погоді у різних порах року і доби.

Він мав дар «розговорити» і «розспівати» соромливих, умовити проспівати найбільш цінне для збирача народної творчості, оскільки досконало знав безліч варіантів однієї пісні і розумів, що потрібно, а що вже й зайве. Володів технікою нотної фіксації з голосу, часто коригуючи недосконалу інтонацію виконавця. Ретельно вивіряв ритміку в мелодіях, коли непрофесійне інтонування виходило зі справжньої неперіодичності народного співу і треба було виявити ритмічну «істину». І раніше відомі ентузіасти фольклорної роботи ретельно леліяли її як унікальну своєрідність музичного народного мислення. До цієї тонкої професійної «кухні» Володимир Олександрович намагався залучити і студентів під час лекцій та експедицій по збиранню фольклору.

У музикознавстві Володимира Олександровича цікавили таємниці позатемперованого інтонування (вже згадувалась тема його дипломної роботи). У ракурсах різної музикознавчої проблематики ця галузь фігурувала у нього часто як складова наукової ідеї. Серед наукових статей цінною видається стаття «Про деякі особливості українського народного багатоголосся». Відомий фольклорист, він брав участь у Всесоюзній фольклорній комісії у Москві, виступав від України з доповідями і звітами. Під час однієї з поїздок до Москви на вокзалі у нього вкрали портфель з текстом його дисертації – плоду багаторічних роздумів і досліджень у галузі вивчення музичного мислення взагалі, а не тільки у зв'язках з фольклором. Зміст цієї роботи так і не вийшов на офіційну апробацію.

Володимир Олександрович дуже швидко і багато читав. Цікавився найрізноманітнішими галузями знань, гума-

нітарних і технічних. Яких би питань не торкались його учні у спілкуванні з ним, на все у Володимира Олександровича був свій погляд, підкріплений багатою ерудицією. Своєю обізнаністю майже про усе на світі він багатьох вражав. Сучасний композитор В. Рунчак, колишній слухач його курсу народної творчості, у студентські роки інакше як генієм його не називав. На своїх лекціях він торкався питань етики, релігії, філософії, психології, фізики, музикознавства у різних його аспектах. Виникали раптові паралелі, системні порівняння, здавалося б, непорівнянних речей в музиці чи будь-яких явищ світу.

Його цікавило майже все. Він добре знав французьку мову, був дуже хорошим фотографом навіть в галузі художньої фотографії. Багато мандрував, часто пішки, поїздами, пароплавами, літаками... Майже все, варте його уваги, фіксував на кіноплівку, маючи при собі портативні кінокамери.

Необхідно відзначити активність його творчої натури в усвідомленні чи вивченні чого б то не було, але, мабуть, через поспішливість він не встигав доводити до кінця те, що розпочинав. Ця людина своєрідно увійшла в життя колективу нашого вишу як оригінальна творча натура.

Пішов з життя Володимир Олександрович Матвієнко 6 березня 1996 року.

КУЧЕРОВ ВАЛЕНТИН МИХАЙЛОВИЧ

Цю людину знали усі, хто був причетний до життя музичного Києва у другій половині ХХ століття. Якщо говорити про нього як про викладача музично-теоретичних дисциплін, то це значить нічого не сказати про особистість, що була безмежно віддана своїй справі у всіх її помітних і прихованих особливостях.

Багатьом він запам'ятовся як прискіпливий, суворий педант, який відшукував у задачах з гармонії заборонені рухи, «розмальовуючи» їх червоним олівцем, виказував незадоволення недоскональними відповідями на слухо-аналітич-

ні завдання... Саме в ч и т е л е м , тому що навчав і самовіддано служив цій меті: призначав додаткові заняття, якщо бачив бажання знати, вміти; працював, коли треба, індивідуально не шкодуючи свого часу; постійно винаходив свої завдання, що орієнтували на певні «персональні» проблеми з метою їх вирішення. Дуже радів успіхам учнів. Про його небайдужість до педагогічної праці свідчить те, як захоплено у спілкуванні з колегами він говорив про успіхи студентів. Якось В. Тюрин, блискучий піаніст-імпровізатор, після свого творчого концерту у філармонії сказав: «Кучеров поставив чотири бали з гармонії й змусив працювати...». Майстерність легко не дається!

Валентин Михайлович народився 24 жовтня 1925 року у м. Нова Одеса Одеської області. Батько його, Михайло Васильович, що сумлінно працював у період підйому країни після розрухи громадянської війни, зазнав звинувачень як ворог народу з відомими наслідками. Мати, Євдокія Іонівна, не змогла одна виховувати сина і змушена була віддати його в дитячий будинок у Сімферополі.

Ще дитиною Валентин занедужав на туберкульоз кістки ноги. Довго лікувався у дитячих лікувальних закладах, санаторіях. Потім – війна. Добровільно пішов в армію. Воював за оборону Одеси. У тяжких умовах військових дій його із загостренням старої хвороби евакуювали на Кавказ, звідти – у Казахстан, де він почав займатися музикою. У м. Алма-Ата вчився в музичному училищі на теоретико-композиторському факультеті у класі І. А. Віленського. Дипломна робота – «Симфонія Сі-бемоль мажор», партитура трьох частин якої зберігається в бібліотеці консерваторії. Цей цікавий, колоритний за тематичним матеріалом і цілком професійно досконалий твір, свідчить про досить високий рівень композиторського таланту молодого митця. З часом написав Фугу для оркестру, твори для фортепіано, серед яких помітна Балада (усього – 25 творів), твори для духових інструментів, 23 пісні, романси. Писав різну музику для дітей, обробки народних пісень.

Життя склалось так, що довелося виконувати різне. Працював завідувачем кабінету народної творчості, заочного відділення консерваторії, деканом фортепіанного і теоретичного факультетів. Занурився у педагогічну роботу як старший викладач, потім доцент. Свій багатий викладацький досвід узагальнював у доповідях, статтях, у виступах на різних методичних публічних акціях. Відомі його «Диктанти підвищеної складності». Здобувши композиторську освіту, Валентин Михайлович завжди творив чарівні, музично-пластичні, цікаві гармонічними й фактурними знахідками музичні завдання (вже згадувались диктанти): секвенції, різні початкові фрагменти для подальшого розвитку музичної ідеї, тематично зорієнтовані слухові тексти тощо. Його дуже цінували й поважали самодіяльні композитори, з якими він регулярно проводив заняття, абсолютно безкорисливо, зі справжнім ентузіазмом проводив консультації на спеціальних курсах народної консерваторії.

Громадська діяльність – справжня епопея його життя. І тут розквітали його прекрасні людські, особистісні якості – справжнє почуття відповідальності, яскравий організаторський педантизм, душевна чуйність. Не було жодного свята без його письмових вітань поштою усім своїм близьким. Усі пам'ятають його розмальовані й дотепно підписані поздоровлення й подарунки. Він ніколи не втрачав почуття гумору й жартував з будь-якого приводу. Про його справжню людяність свідчить хоча б пізнє одруження із самотньою жінкою, яка мала двох дітей, з яких одна дівчинка була інвалідом. Вражало його піклування про свою родину, якій він віддавав свою чутливу душу.

Пішов з життя Валентин Михайлович, як кажуть, стоячи. Раптово впав на вулиці, йдучи у справах 24 березня 2001 року.

ВИНОГРАДОВ ГЛІБ СЕРАФИМОВИЧ

Є люди, які уособлюють настільки різні життєві явища, що у різних суспільствах вони відомі як абсолютно відмінні осо-

бистості з різними схильностями й навіть професіями. Так, О. Бородіна у світі музики знають як композитора, а серед науковців він перш за все – відомий вчений-хімік. А. Швейцера одні знали як теолога, інші як лікаря, нами він знаний як музикознавець, а інші поважали його ще й як органіста... Гліба Виноградова, відомого серед музикантів методиста, педагога, музикознавця. У великому спорті Радянського Союзу його знали як професійного альпініста, для якого саме ця діяльність була виявом його особистості. У складі різних груп він багаторазово здійснював складні й небезпечні, часто «офіційні» підйоми на вершини гір, був тренером альпіністів... Г. Виноградов був веселим, життєрадісним атлетом. Людина сильної волі, організованості. Небезпечний спорт допоміг йому бути жорстко вимогливим до себе, дисциплінованим, здатним доводити усе до кінця і у визначений термін, виробити таку рису характеру як обов'язковість, зневагу до будь-якої халтури в роботі. Ця людина була справжнім трудолюбом, дотепним, літературно начитаним сучасним інтелектом. Крім музики, любив і знав поезію, філософію, досягнення сучасної науки. Поряд завжди була дружина – Марина Єфімова, відома співачка, з якою прожив піввіку, виховавши доньку Олену, музикознавця, педагога.

Згадуються незабутні мандрівки з Глібом по Кавказу, Криму, за кордон. Скрізь він був вірним товаришем, надійним другом, у роботі завжди принциповим. Був небайдужим, з гострим почуттям відповідальності. Бездоганною була його громадська робота в консерваторії.

Народився Гліб Серафимович Виноградов 23 жовтня 1928 р. в м. Саратові у родині медиків. Протягом 1936–1943 років навчався в музичній школі (фортепіано), 1943–1945 – в музичному училищі Саратова, а далі, 1946–51 рр., в консерваторії (музикознавство). У 1951–55 роках був аспірантом (заочно) Ленінградської консерваторії, працював над кандидатською дисертацією «Поліфонія М. Глінки» під керівництвом Х. Кушнарьова.

Його педагогічна діяльність розпочалась 1949 року в музичній школі, де до 1951 р. він викладав теорію музики. Працював в музичному училищі (1951–58), протягом 1953–1958 років викладав ще й Саратовській консерваторії сольфеджіо, елементарну теорію, гармонію, поліфонію, аналіз музичних творів. З 1958 року працював у Київському музичному училищі, а з 1959 – у Київській консерваторії: 1972 – доцент, 1992 – професор.

Гліб Серафимович був вельми організованим педагогом. Кожен його урок був підготовленим, осмисленим і методично обґрунтованим. Активно використовував випробувані методичні роботи. Викладав сольфеджіо, теорію, гармонію і поліфонію, переважно на вокальному і диригентсько-хоровому факультетах. Спостерігаючи за його роботою в класі, завжди були помітними результати попередніх занять. Студенти чітко виявляли практично засвоєні навички, знання, оскільки педагог постійно намагався заздалегідь формувати такі результати. Уроки були імпровізованими. Гліб Серафимович був наполегливим творцем методики.

Педагогічна робота Гліба Серафимовича набула суспільного резонансу досить давно. Переїхавши з Саратова до Києва (1958), він спочатку працював у Музичному училищі ім. Р. М. Глієра, продемонструвавши свою майстерність викладача-методиста і підготувавши легендарну на той час групу теоретиків, серед яких відомі нині викладачі – О. Умаєва (Швецова), О. Рибалка, А. Гуренко, Л. Коновод та інші.

Як говорили самі учні, на їх виховання педагог не шкодував ні часу, ні навіть своїх коштів. Вчив, виховував, возив їх різними містами. Цим жив. Якось на республіканській методичній конференції він продемонстрував відкриті уроки з цією групою, що стало подією у педагогічному житті України, оскільки присутніми були педагоги з різних училищ республіки. Сьогодні колишні учні працюють у різних навчальних закладах, а педагог, узагальнюючи свій досвід, увіковічив його.

го у своїх численних методичних працях. У бібліотеці зранку студенти замовляють «на урок» чи «додому» підручники Г. Виноградова, які стали йому своєрідним пам'ятником.

Він залишив багато статей, «методичок», є й програми курсів. За ім'ям Виноградова міцно закріпився вже міжнародний авторитет у навчальних закладах країн СНД завдяки його посібнику «Интонационные трудности» – загальноновизнаного серед педагогів. Ця робота побудована на матеріалі сучасної музики. Показова його тематика: «Ладова мутація в умовах однієї тональності», розділи з проробкою проблем інтонування в умовах різних ладосистем сучасного мислення. Цікавими є розділи з «нерегламентованими функціональними зв'язками звукоелементів, або зв'язків «нефункціонального» споріднення, ладотональної невизначеності тощо. До кожного музичного зразка подано спеціальні схематизовані вправи для попередньої підготовки сприйняття ладо-інтонаційної сутності художнього зразка, виведені звукорядні основи.

Особливу увагу привертає розроблена ним композиційна методика музично-теоретичного навчання. Результат – поява спеціальних оригінальних підручників – «Элементарная теория музыки и сольфеджио» у двох частинах, особливо – «Гармония и сольфеджио» для вищих музичних навчальних закладів – результат багаторічної роботи.

Гліб Серафимович захистив кандидатську дисертацію «Поліфонія М. Глінки» (1965, науковий керівник Х. Кушнарьов). Цікавими і цінними є його дослідження з технології сучасної поліфонії – «Про поліфонію П'ятої симфонії Б. Лятошинського» (1972), «Народні джерела поліфонії “Київської симфонії” А. Штогаренка» (1986). Г. Виноградов досліджував й категорію стилю: «Про формування індивідуальних стилів» (1976), писав про досягнення українських сучасних композиторів – «Симфонічні фрески» Л. Грабовського (1976), про виконавців: «Про що розповідала скрипка» (про М. Которовича), «Петро Поляков – композитор і диригент» та ін. Відомою є його брошура «А. Штогаренко. Творчий портрет» (1985).

Швидкоплине час. Гліб Серафимович Виноградов помер 29 грудня 2006 р. Його «лебединою» піснею став написаний 2003 року фундаментальний підручник «Гармония и сольфеджио» для вищих навчальних закладів. Автор статті одержав його у подарунок з теплим, душевним автографом. Пам'ять про людину живе...

Виктор Самохвалов. Незабываемые коллеги, друзья... Рассмотрена деятельность ведущих фигур профессорско-преподавательского состава кафедры теории музыки Киевской консерватории /Национальной музыкальной академии Украины имени П. И. Чайковского конца 1950-х – початку 2000-х гг. Исходя из принципиального методологического положения о том, что историю высшего национального музыкального образования создавали сотни высокопрофессиональных специалистов разных профессий, разных национальностей и уровня музыкальной одаренности, доказано, что среди них были не только крупные фигуры основателей музыкального искусства, науки, но и «рядовые» преподаватели. Без них невозможно представить функционирование сложного учебно-образовательного процесса, воспитания высоко профессиональных кадров музыкантов разных специальностей. Опираясь на биографический метод, показана многогранность творческих индивидуальностей В. Кучерова, В. Матвиенко, Г. Виноградова, которые внесли весомый вклад в подготовку не только специалистов-музыковедов, но и нескольких поколений композиторов, фольклористов, музыкантов-исполнителей. Привлечены малоизвестные или забытые факты и архивные материалы относительно жизнедеятельности В. Кучерова, В. Матвиенко, Г. Виноградова, которые раскрывают не только их творческие индивидуальности, но и важные страницы истории развития Киевской музыковедческой школы. Показана многогранность, неординарность их личностей. Актуализировано значение педагогического, научно-методического, исследовательского наследия В. Кучерова, В. Матвиенко, Г. Виноградова, которые не утратили своего значения в наше время.

Ключевые слова: неординарные фигуры музыковедов-теоретиков, образовательный процесс, теория музыки, В. Кучеров, В. Матвиенко, Г. Виноградов.

Viktor Samohvalov. Unforgettable colleagues, friends... The article deals with the activity of leading personalities of teaching staff of the music theory department of Kyiv Conservatory (Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine) from the late 1950th to the early 2000's. Based of the principal methodological opinion which states that

the history of higher national music education was generated by hundreds of highly-experienced specialists of different nationalities and level of musical talent, the article proves that there were both outstanding founders of music art and science, as well as the “ordinary” teachers among them. It is impossible to imagine the complex educational process functioning and training of highly professional musicians of various specialties without these teachers. The versatility of the creative personalities of the musicologists-theorists V. Kucherov, V. Matviienko and H. Vynohradov, who contributed significantly to the training of musicologists and several generations of composers, folklorists and performing musicians, was shown on the basis of the biographical method. The article includes little-known and neglected facts and archival materials concerning the lives of V. Kucherov, V. Matviienko and H. Vynohradov that reveal their unique personalities and significant historical facts about Kyiv musicology school development. In addition, the article covers versatility and specialness of these persons. Moreover, it actualizes the significance of the teaching, scientific methodological and research heritage of V. Kucherov, V. Matviienko and H. Vynohradov, which is still relevant today.

Keywords: outstanding personalities of musicians-theorists, educational process, music theory, V. Kucherov, V. Matviienko, H. Vynohradov.